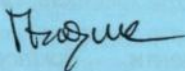

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ

ПУНДИК Яків Львович

УДК 72.06

ЕЛЕМЕНТИ ПОЕТИКИ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ У ПОЧАТКОВІЙ АРХІТЕКТУРНІЙ ОСВІТІ

18.00.01 - теорія архітектури, реставрація
пам'яток архітектури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата архітектури

Харків - 1999

72.01
72.025.4

00761826 (U)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Харківському технічному університеті будівництва та архітектури Міністерства освіти України.

Науковий керівник — кандидат архітектури, доцент
Буряк Олександр Петрович,
Харківський державний технічний
університет будівництва та архітектури,
зав. кафедрою основ архітектури

Офіційні опоненти: доктор архітектури, професор
Раллев Олександр Борисович,
Одеська державна академія
будівництва та архітектури,
зав. кафедрою основ архітектури;

кандидат архітектури, доцент
Трегуб Наталя Євгенівна,
Харківський художньо-промисловий
інститут, доцент кафедри
«Інтер'єр та обладнання»

Провідна установа — Національна академія образотворчого
мистецтва та архітектури,
кафедра теорії, історії архітектури та
синтезу мистецтв,
Міністерство культури і мистецтв України, м. Київ

Захист відбудеться "28." 12. 1999. р. о 13. годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д.64.056.02 при Харківському державному
технічному університеті будівництва та архітектури за адресою: 310002,
м. Харків, вул. Сумська, 40.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського державного
технічного університету будівництва та архітектури за адресою: 310002,
м. Харків, вул. Сумська, 40.

Автореферат розісланий "26" 11. 1999 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
канд. архітектури, доцент К.Т. Черкасова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Професія архітектора — синтетична, що об'єднує знання й уявлення різних типів. У сучасному архітектурному професіоналізмі виділяються його проєктувальні, художні, науково-предметні й організаційно-управлінські аспекти, і від того, який з аспектів вважається провідним, істотно залежить характер підготовки архітекторів.

Існуючі сьогодні в нашій країні програми підготовки архітекторів, як правило, є результатом механічного переносу в сферу освіти моделей організації проєктування, що склалися в СРСР у великих проєктних організаціях. Архітектурна освіта була тоді функціональною підсистемою загальнодержавної системи проєктного виробництва. Сьогодні ця система швидко руйнується, поступаючись місцем принципово іншим формам і механізмам організації архітектурно-будівельної справи.

До 1990-х рр. більшість випускників-архітекторів одержували гарантовану роботу «за призначенням», а сьогодні випускник вузу одразу потрапляє на ринок праці. У цих умовах різко зростає роль уміння самовизначитися в ситуації, знаходити своє місце в професійній сфері за рахунок точного і глибокого розуміння змісту професійної діяльності і можливості цілеспрямовано нарощувати власний професіоналізм. Важливим кроком у напрямку підвищення ефективності підготовки архітектора і її раціоналізації виявляється розрізнення проєктної і художньої сторін професійної підготовки (і, відповідно професійної діяльності).

Таке розрізнення дозволяє виділити специфічні засоби і прийоми роботи і забезпечити методично їхнє освоєння. Виділення художніх аспектів архітектурного професіоналізму пов'язане з розумінням архітектури як виду художнього мистецтва, з розглядом її в низці інших видів мистецтва. Художні засоби і прийоми роботи широко експлуатуються в архітектурному проєктуванні, однак вони не систематизовані і не впроваджені в навчальні курси. Створення теоретичного уявлення, що може забезпечити освоєння художніх аспектів архітектурної професії, залишається проблемою, а раціоналізація освоєння основних моментів процесу створення художнього образу в архітектурі є однією з насущних задач вітчизняної архітектурної школи.

Актуальність теми дослідження. У навчальному архітектурному проєктуванні уявлення про художній образ традиційно використовується для з'ясування місця архітектурної творчості серед інших видів художньої діяльності, тобто ідеологічно. Проблема історико-початкової архітектурної підготовки представлена у вітчизняних дослідженнях здебільшого розробками курсів архітектурної композиції і вступних макетно-графічних вправ

(В. Кринський, І. Ламцов, Д. Мелодинський, О. Ремізова, О. Тіц, В. Усов, Н. Чуваргіна). У практиці початкової архітектурної освіти (архітектурний пропедевтиці) проблематика художнього образу фактично зведена до освоєння конкретних композиційних прийомів — історичної стилістики; загальних понять формальної композиції і прикладів їхнього використання. У той же час такі аспекти художнього образу, як значення, семантика, метафорика фактично не актуалізуються в ситуаціях комунікації між студентом та викладачем.

Практика й архітектурознавство 1970-х — 1990-х рр. (Р. Вентурі, Ф. Гері, Ч. Дженкс, Р. Коолхас, Д. Скотт-Браун, П. Ейзенман) різко загострили проблематику художнього образу і подали архітектурному співтовариству широкий спектр засобів художньої виразності: іронію, парадокс, літературні асоціації, історичні ремінісценції. Активно використовується метафора, метонімія й інші прийоми поезики як у формоутворенні, так і на етапі формування задуму.

У вітчизняній архітектурній теорії дослідження в області художнього образу, метафори проводилися Г. Забельшанським, О. Іконниковим, Г. Кагановим, В. Маркузоном, В. Нікітіним, О. Раппапортом, О. Россинською, О. Рябушиним, А. Шукуровою.

На початку 20 століття відбуваються значні зміни в системі підготовки архітекторів. Провідними школами, що визначили долю професійної освіти, були Баухауз у Німеччині і Вхутемас-Вхутеін у СРСР. Очевидним нововведенням було обов'язкове знайомство на початковому етапі навчання з основами різних видів мистецтва одночасно з вивченням у майстерні виразних можливостей різних матеріалів. Захоплення утилітаризмом досить часто призводило до «вимивання» художності, до таких геометричного елементаризму і комбінаторики, які спираються на позаестетичні обґрунтування. У функціоналістичному підході вважається, що художньо-образні характеристики забезпечуються так званою «естетичною функцією» проектування. Для пояснення художніх феноменів зазвичай використовуються поняття далекі від мистецтвознавства, історії мистецтва та архітектури. В архітектурній освіті цьому відповідають, з одного боку, зайвий утилітаризм проектів, а з іншого — стилістична сваволя у навчальному проектуванні та необґрунтованість оцінки художніх якостей студентських робіт.

У цей же час з'являється ряд альтернативних підходів, орієнтованих на безсумнівну художність архітектурної і дизайнерської творчості. Таких, як навчальний курс І. Ітена у Баухаузі, «психоаналітичний метод» Н. Ладовського, концепція і практика «художнього проектування» Центральної навчально-експериментальної студії СХ СРСР.

Криза архітектури модернізму стала приводом для переосмислення

значення художніх аспектів архітектури. В архітектурі 1970-1990-х рр. спостерігається неослабний інтерес саме до художніх реалій архітектурної творчості. У професійному співтоваристві широко обговорюються теми: значення архітектурного твору; проблеми поетики архітектури як системи методично розроблених рекомендацій художньої творчості, у тому числі, проблеми використання метафори, парадокса, алегорії; риторика, як складова поетики архітектури (П. Ейзенман); у рамках поетики обговорюються межі виразних можливостей архітектури як мистецтва і т. ін. В останні роки ця тематика активно обговорюється в архітектурній педагогіці. У той же час, з методичного пункту зору вказана тематика не вміщується в існуючі в нашій країні програми і навчальні курси. Західні ж програми підготовки включають зазначені теми, виходячи в основному з прецедентів, відображаючи останні досягнення професійної практики.

Поетика архітектури розглядається в роботі як спеціальна дисципліна теорії архітектури, що містить опис усіх відомих типів архітектурної образності, а також вміщує систему методично розроблених рекомендацій художньої творчості. Поетика архітектури як теорія архітектурної художньої творчості — область, що тільки починає позначатися в архітектурознавстві. Так, поетика міського середовища обговорюється у ряді публікацій В. Глазичева, роботах Л. Стародубцевої, поетика архітектури є предметом дослідження в докторській дисертації С. Шубович, що аналізує архітектурну композицію у світлі міфопоетики, проблеми побудування поетики архітектури досліджуються в працях О. Раппапорта.

Загадка творчості, зокрема продуктивна діяльність художника-творця, традиційно є об'єктом досліджень психології творчості та психології мистецтва (З. Фрейд, Л. Виготський, О. Пономарьов). У галузі архітектури дослідження з психології творчості, психологічних проблем архітектурної педагогіки подані в роботах Г. Іванової, М. Нечаєва, О. Степанова, І. Ткачикова. Ці дослідження можуть забезпечувати педагогічні іновачії в архітектурній освіті, прояснювати психічні механізми утворювання і сприйняття архітектурної форми, служити «об'єктивними» (науковими) обґрунтуваннями окремих проектних підходів. Однак створення адекватних художньо-образній продуктивній діяльності теоретичних уявлень традиційно належить поетиці якогось з видів мистецтва, серед яких певне місце займає архітектурна творчість.

Елементи поетики архітектури, такі як формування задуму, тематизація, розроблення структури твору, оформлення рішення представляють мінімальний перелік тематичних зон методичної роботи з освоєння художньо-образних аспектів архітектурного професіоналізму. Для ефективної організації навчального процесу сьогодні необхідна модель, що дозволила

б конфігурувати позначені вище аспекти художньої творчості в архітектурі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Подана робота розвиває дослідження в галузі методології підготовки архітекторів, що ведуться на архітектурному факультеті ХДТУБА (до 1996 р. — ХІБІ) протягом останніх двадцяти років. Тематика дисертації розширює і поглиблює проблематику підготовки архітекторів у педагогічному експерименті, що здійснювався в ХІБІ і Харківському інституті інженерів комунального будівництва в 1987-1992 рр. У цей період увага педагогічного колективу зосереджувалась на освоєнні понять і уявлень теорії проектування (О. Буряк, Дж. Джонс, В. Сазонов, Г. Щедровицький, О. Яровий) та методологічних розробках проблем вищої освіти. В останні роки на архітектурному факультеті ХДТУБА проводяться науково-дослідні і методичні роботи за темами, що торкаються проблематики художньо-образних аспектів архітектури в підготовці архітектора. Подане дослідження знаходиться в руслі актуальної для педагогічного колективу факультету тематики.

Мета і задачі дослідження. Мета роботи — на основі аналізу творчої практики і теоретичних концепцій архітектури 20 століття, сучасних систем архітектурної освіти виділити принципи поетики художнього образу, ключові для початкової архітектурної освіти, і розробити ефективні засоби і прийоми освоєння студентами художньо-образних аспектів професійної діяльності.

Задачі дослідження:

1. Провести аналіз найбільш впливових у 20-му столітті методик викладання архітектури, з акцентом на початковому етапі навчання. Виявити важливі для освоєння художніх аспектів архітектурного професіоналізму принципи підготовки архітекторів.

2. Визначити специфіку початкового етапу підготовки архітектора у вузі. Виявити особливості освоєння художньо-образних аспектів архітектури в початковій архітектурній освіті.

3. Розробити теоретичну модель, що забезпечує структурування змісту процесу створення твору архітектури (художнього образу).

4. Визначити роль і функції прийомів поетики архітектури: метафори, алегорії, літературної інтерпретації, сценування, комбінаторики та інших у рамках процесу створення художнього образу в архітектурі.

5. Розробити типологію навчальних задач по освоєнню художньо-образних аспектів архітектурної творчості.

6. Виявити специфіку моделювання в архітектурному проектуванні. Визначити напрямки розвитку художньо-образного потенціалу навчального моделювання.

Об'єктом дослідження є практика навчання художнім основам профе-

сійної діяльності в провідних архітектурних школах 20-го століття, взята в сукупності з найвпливовішими художньо-творчими напрямками в архітектурі сторіччя.

Предметом дослідження є принципи методичної організації освоєння художньо-образних аспектів архітектури в початковій архітектурній освіті.

Методика роботи включає порівняльний аналіз концепцій початкової архітектурної освіти, реконструкцію (у т.ч. еволюцію) теоретичних основ ряду сучасних методик архітектурної освіти.

Межі дослідження визначені певним колом архітектурних шкіл і архітектурно-педагогічних концепцій, що зробили вирішальний вплив на формування сучасної системи архітектурної освіти.

У своїй роботі здобувач спирався на теоретико-методологічні, концептуальні і прогностичні розробки в області архітектури (В. Глазичев, М. Дьомін, В. Єзов, А. Мардер, Г. Лаврик, О. Рябушин, І. Фомін), на дослідження проблем художньої творчості в архітектурі (Ю. Божко, О. Іконніков, В. Кравець, А. Пучков, О. Раппапорт, А. Єфімов).

Наукова новизна одержаних результатів. У поданій роботі розроблена теоретична модель художнього образу, що задовольняє методичним вимогам організації початкового етапу підготовки архітектора. У моделі визначені функціональні місця структурних характеристик художнього образу: теми, смислообразу (задуму), структури і образу. Процес створення художнього образу забезпечується за рахунок здійснення процедур переходу від одного структурного елемента до іншого. Широко визнано, що перелічені структурні характеристики художнього образу належать до дійсності художньої творчості (Г. Гегель, О. Лосєв, Ю. Лотман, А. Потєбня, Ф. Шеллінг). Однак подана в роботі їхня конфігурація отримана вперше.

У ролі елементарної процедури архітектурно-художньої творчості розглядається процес метафоризації, що розуміється широко, як використання всього арсеналу художніх тропів: метонімії, синекдохи та ін.

Вперше, на підставі розробленого модельного уявлення, отримана типологія навчальних задач, спрямованих на освоєння художніх аспектів архітектурної професії.

Архітектурне моделювання розглядається в дисертації як процес інтепретації архітектурної ідеї в матеріалі мови моделювання і водночас як процес імітації ознак форми (її символіки, морфології і феноменології) твору архітектури. Приймаючи положення Б.Г. Бархіна про особливе значення моделювання в підготовці архітектора, у поданій роботі розглянуті й уточнені напрямки удосконалювання і збагачення засобів моделювання в навчальному архітектурному проектуванні, зокрема, за рахунок паралельної роботи в декількох мовах моделювання одночасно, а також за

рахунок артикуляції процедур інтепретації та імітації.

Практичне значення отриманих результатів. Результати роботи дозволяють цілеспрямовано розгортати педагогічну практику з освоєння студентами-архітекторами художніх аспектів архітектурної професії на підставі розробленої теоретичної моделі художнього образу і виділеної типології навчальних задач.

Уявлення про ключову роль у творчості процедури перекладу вербальних текстів в іконічну форму й іконічних текстів у вербальну (В.Л. Глазичев, Ю.М. Лотман) конкретизоване в роботі стосовно до навчального архітектурного моделювання. Виділено універсальні процедури «інтерпретації» та «імітації», що забезпечують розгортання процесу моделювання, у тому числі: літературного або поетичного (вербального), живописного, скульптурного, графічного, сценарного й інших родів моделювання, які використовуються в архітектурному проектуванні.

Положення, викладені в дисертації, використовувалися під час підготовки навчального курсу основ архітектурної композиції для архітектурного відділення ліцею при ХДТУБА. Виявлені закономірності використовувалися автором на практичних заняттях за курсом «Вступ до архітектурного проектування» на архітектурному факультеті ХДТУБА в 1997-1999 рр., у роботі з учнями Харківського обласного Ліцею мистецтв у 1995-1997 рр., Харківського обласного ліцею при ХДТУБА в 1995-1996 рр.

Особистий внесок здобувача. Основні результати роботи одержані автором особисто. Спонукувачу належить: у роботі [9] — уявлення про метафоризацію як інтелектуальну процедуру, що лежить в основі породження нових значень; у роботах [8, 10, 11] — положення про ритуальну складову організаційно-діяльнісних ігор як основу розроблення поетики ігрової дійсності.

Апробація результатів дисертації. Результати досліджень, включених до дисертації, служили матеріалами виступів і стендових доповідей на міжнародній конференції «Культура у філософії 20 століття» (Харків, 1997), всеукраїнській науково-практичній конференції «Творче, практичне і критичне мислення» (Житомир, 1997), на конференції «Організаційно-управлінська психологія. Проблеми та перспективи» (Ростов-на-Дону, 1990), на науково-методичних конференціях Харківського художньо-промислового інституту за підсумками 1993, 1995, 1996 рр., 21-й, 22-й, 23-й науково-методичних конференціях ХДТУБА (1997-1999 рр.), на I Латвійському семінарі «Актуальні проблеми системомиследіяльнісної методології та організаційно-діяльнісних ігор» (Рига, 1989), на семінарі, організованому методичною лабораторією з проблем педагогіки вищої школи Харківського політехнічного університету в 1995-1997 рр., семінарі при

кафедри культурології Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого (1997-1998 рр.), теоретичних і науково-методичних семінарах, проведених на архітектурному факультеті ХДТУБА.

Публікації. Безпосередньо на тему дисертації опубліковано 12 робіт загальним обсягом близько 3,2 друк. арк., у тому числі: 8 статей у збірках наукових праць, 4 публікації у збірках матеріалів наукових конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація має 149 сторінок тексту, 6 рисунків і складається з вступу, трьох розділів, висновків; список використаних джерел містить 172 найменування, у два додатки поміщені 36 таблиць ілюстративних матеріалів, термінологічний словник. Загальний обсяг роботи 206 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтована актуальність теми, сформульовані мета і основні задачі дослідження, охарактеризована новизна і практична цінність одержаних результатів, вказаний їхній зв'язок з планами наукових досліджень, наведені дані про апробацію та публікації основних наукових положень, що виносяться на захист.

У розділі 1 міститься критичний огляд педагогічних підходів у початковій архітектурній освіті. Розглядаються провідні архітектурні освітні стратегії, що визначили обличчя архітектурної освіти у 20 сторіччі. Основна увага приділяється виявленню архітектурно-художньої специфіки розглянутих стратегій, виявленню принципів, на яких вони будувалися.

Огляду педагогічних підходів передують підрозділ 1.1. і 1.2., у яких обговорюється вибір напрямку досліджень. Стверджується, що архітектурна професійна діяльність може бути представлена як діяльність по створенню художнього образу в рамках специфічного роду мистецтва — архітектури. Розрізняються чотири типи ситуацій, у рамках яких здійснюється формування художнього образу: ситуації в початковій освіті, ситуації на етапі так званої спеціалізації, професійно-виробничі і ситуації комунікації з приводу проблем архітектури і місця професії в соціумі — те, що є змістом діяльності «професійного клубу».

Специфіка ситуацій початкової освіти полягає в необхідності освоєння процесу створення художнього образу як особливої цілісності. Педагогічною метою проектування в початковій архітектурній освіті за такої постановки питання виявляється художня діяльність, або процес створення художнього образу.

Розгляд процесу архітектурного проектування, з одного боку, як про-

цесу постановки і розв'язання прагматичних задач за допомогою проектних методів і як процесу створення художнього образу з іншого, є умовою самої можливості методично забезпечувати в початковій архітектурній освіті освоєння як проектного, так і художнього боку архітектурного професіоналізму.

На початку 20 століття виділилися три лінії розуміння місця художності в проектній практиці. Перша — підпорядкування художніх засобів вимогам соціального функціонування, використання технік і прийомів мистецтва для забезпечення ефективності збуту, привабливості і т.п. У цьому випадку мистецтво стає одним із предметних аспектів проектування, поряд із прикладними науковими, інженерними розробками. Друга лінія зв'язана з претензіями авангардного мистецтва на безпосередній вплив на соціальні процеси в суспільстві, — так звана ідея «життєбудування» в архітектурі і мистецтві 1920-х рр. Третя — це художня інтепретація проектною задачею: за рахунок пошуку нових художніх прийомів, нетрадиційного використання матеріалів, творіння несподіваних композиційних побудов.

У практиці архітектурного (дизайнерського) проектування всі три позначені лінії подані відповідними напрямками, авторськими концепціями і є тематичним полем, у якому сьогодні живе професійне співтовариство.

Перспективи розвитку архітектурної професії зв'язуються в дисертації з ціннісною орієнтацією на розвиток проектною культури, концепція якої опрацьовується в роботах О. Генисаретського та В. Сидоренко. В. Сидоренко стверджує, що стрижневою темою ідеї проектною культури виявилася проблема сполучення художності і проектності як двох основних її принципів. Становлення сучасної проектною культури розглядається В. Сидоренком як рух до свого духовно-творчого осередку — художності. Сучасний стан проектування (у напрямку ідеалу проектною культури) на думку О. Генисаретського характеризується регулярно здійснюваною проблематизацією проектного підходу і рефлексивною його організацією. Таким чином, актуалізація художніх аспектів архітектурного проектування і раціоналізація відповідних прийомів і технік роботи стає умовою розвитку архітектурного професіоналізму.

У підрозділі 1.3. аналізуються підходи й окремі принципи, що дозволяють методично забезпечувати освоєння процесу створення художнього образу в початковій архітектурній освіті.

У проектних і педагогічних концепціях Б. Бархіна, В. Гропіуса задача так званої «гармонізації» стоїть над функціональною утилітарною необхідністю й ідеєю форми — вона виявляється метанаставою по відношенню і до тієї і до іншої. Тим самим вона вилучається з галузі худож-

ньої творчості й оголошується універсальним принципом людської діяльності і мислення. Функціоналісти, на відміну від навмисного руху до естетизації промислових форм (А. Ван де Вельде, П. Беренс), визнавали художню цінність у формах, що виражали суто утилітарні властивості промислових виробів. Ці дві лінії присутні в освітніх стратегіях Баухауза протягом усього його існування. Ульмска школа дизайну, організована після Другої світової війни, яка була створена, аби продовжувати і розвивати традиції Баухауза, успадковує і це роздвоєння підходів.

З розглянутих у роботі підходів найбільш послідовними з погляду розвитку художніх аспектів архітектурної творчості представляються принципи викладання і педагогічної практики І. Ітена у Баухаузі, «психоаналітичний метод» Н. Ладовського і його досвід викладання на Обмасі (Об'єднані майстерні) Вхутемаса, а також ряд розробок сучасної західної архітектурної педагогіки, поданих у дослідженнях А. Антоніадеса.

Найважливішими моментами методики І. Ітена були орієнтація на розвиток здатності вираження в матеріалі мистецтва авторського відношення до теми завдання, принцип цілісності художнього рішення і стимулювання пошуку нових художніх прийомів.

Рационалізм — напрямок художнього авангарду, який найбільш вплинув на формування архітектурної освіти в Радянському Союзі. Підхід рационалістів, заснований на розробці саме художніх сторін архітектури, не одержав історичної можливості розвитку закладеного в ньому потенціалу і не був у достатній мірі поданий у літературі і професійній пресі. Концепція рационалістів і, насамперед, лідера рационалістів Н. Ладовського стає зрозумілою сьогодні завдяки публікаціям С. Хан-Магомедова.

Рационалісти виділяють у ролі спеціальної художньої задачі виразні характеристики образу, зосереджуючи свою увагу на структуроутворюючих моментах, — виникненню структур і їхнього перетворення. Н. Ладовський, на відміну від лідерів виробничого мистецтва і конструктивістів, розумів архітектуру насамперед як художню діяльність. Зазвичай «непрозорі» феномени архітектурної творчості, такі як: проектний тематизм (концепція), комунікативні аспекти архітектури, проблема матеріалу архітектурної творчості, містика структурних закономірностей, — усі були пред'явлені й утримувалися в спільній роботі студентів і викладачів.

Образні засоби і прийоми архітектури в навчанні освоювалися через те, що велика увага приділялася розгляду змісту завдань, їхньому обговоренню. Н. Ладовський сам видавав усі завдання і ґрунтовно коментував поставлену задачу. Результати роботи також ретельно обговорювалися за участю Н. Ладовського, В. Кринського та інших викладачів, що вбачали в макетах архітектурний зміст. Ця здатність бачити й інтерпре-

тувати феномени скульптури (графіки, живопису) як архітектурні прийоми, як архітектурні просторово-масові характеристики передавалася в живому спілкуванні і була найважливішим компонентом навчання.

А. Антоніадес розглядає архітектурну професію через призму становлення архітектора протягом усього творчого життя. Він пов'язує становлення з уявленням про творчий потенціал студента-архітектора і наявність аспектів-каналів його нарощування.

І хоча в аналізованій роботі немає оформленої теоретичної моделі творчого процесу, у ній наводяться напрямки передових пошуків і тематичні області, актуальні для сучасної західної архітектурної освіти. Серед них: інтерес до поетики художньої творчості, внутрішніх закономірностей роботи архітектора-художника, актуальність звертання до метафори, літератури і поезії, антропології і культурології як ресурсів розвитку архітектурної творчості. Використання художніх тропів: метафори, синекдохи та інших розглядається в ролі умови створення витвору мистецтва архітектури.

У розділі 2 у зв'язку з проблемою становлення у учня художньої діяльності розглядається природа художнього образу в архітектурі, його структура і процес створення художнього твору.

Терміном «художній образ» позначають образ художнього смислу твору мистецтва. Цей образ існує одночасно і як факт оформлення творчого задуму, і як процес комунікації між творцем і суб'єктом, що сприймає художній твір.

Опис того, що відбувається в процесі формування архітектурно-художнього рішення в мисленні, задає специфіку архітектури як виду мистецтва; мислительна конструкція, покладена як така, що моделює відповідні інтелектуальні процедури, може виступати моделлю художнього образу.

Представивши художній образ у вигляді особливий знакової структури з елементів і зв'язків, побудовану на опозиції «зовнішнього» (світу) і «внутрішнього» (устрою), ми отримуємо можливість виділити цілий набір відношень — тематичних областей, що окреслюють важливі моменти дійсності художнього образу. Так, співвіднесення структури і матеріалу завжди складає проблему, тому що матеріал художньої творчості не натуральний, на зразок глини або каменю, а щораз породжується наново в самому акті художньої творчості.

У структурі художнього образу виділяються: чотири основних елементи: тема, смислообраз, структура, образ (структури); процедури: артикуляції (актуалізації матеріалу архітектури як роду мистецтва) і оприроднення (приведення структури до умов контексту, у якому буде жити твір, через виявлення виразних можливостей фізичного матеріалу), спів-

віднесення смислообразу і структури, способу і теми.

Дійсність художнього образу («символічна реальність» у термінології О.Ф. Лосєва) пов'язана із зовнішнім світом через прямий і зворотній зв'язки. Так, завдання на проектування в процесі його інтепретації оформлюється в художню тему на підставі по-перше, розуміння оточення (середовищної ситуації) і, по-друге, наявного розуміння сутності архітектури. «Назовні» експонується образ, оформлений у певному матеріалі.

Визначальним моментом в освоєнні художньо-образних аспектів архітектурної творчості виявляється освоєння особливих мовних структур — тропів. Найвідоміша з них — метафора. У розширювальному розумінні термін «метафора» застосовується до будь-яких видів ужитку слів у непрямому значенні. Тому вживання слова «метафоризація» у розширювальному розумінні представляється доречним замість позначення множини різних процедур утворення тропів. Метафора, виступаючи як окремий випадок оформлення художнього образу, є зручною моделлю для розумово-дискурсивної (наукової) організації процесу навчання художньої діяльності. Метафора, як вказує О. Лосєв, на відміну від алегорії, типу або символу, сама посідає певні специфічні ознаки художнього образу. Процедура метафоризації в навчальному процесі може бути подана у вигляді послідовності операцій з основним і допоміжним суб'єктом метафори і співвіднесених властивостей кожного об'єкта.

Метафоризація може застосовуватися в різних якостях, для рішення різних типів завдань. При переході від теми до задуму метафора дозволяє позначити зміст у мовній і/або іконічній формі. Тематичне самовизначення автора в покладанні матеріалу архітектурного твору найчастіше оформляється в метафору-формулу проектного підходу. Прикладів подібних метафор багато: «архітектура — застигла музика», «будинок-машина» Ле Корбюз'є, «будинки-комуни» у радянській архітектурі 1920-х рр., сюрреалістичні проекти Р. Бофілла, що демонструють можливість архітектурного буття літературного образу. Областю традиційного використання метафоризації є використання тропів в експозиційних цілях. Сюди відноситься конкретизація задуму в матеріалі, тобто використання виразних можливостей матеріалів, застосовуваних у будівництві, орієнтація на можливість розуміння образу публікою.

У розділі 3 розглядаються задачі, пов'язані з забезпеченням освоєння художньо-образних аспектів архітектурної творчості в архітектурній освіті і формулюються відповідні принципи побудови змісту учбового процесу.

При цьому виділяються наступні типи задач:

І. Задачі інтепретації проектного завдання — (І а) розуміння середовищної ситуації й оформлення результату розуміння як художньої теми; (І б)

вбачання образу в середовищі (метафори місця, міфопоетичне відчуття місця і т.п.); (I в) осмислення ролі техносфери, екологічної тематики в культурних образах; (I г) можливість іконічного освоєння штучного середовища і понять з області науково-технічних, інженерних, політичних і інших сфер діяльності й галузей знання.

II. Задачі експонування художнього образу — (II а) аналіз ситуацій життєдіяльності, у які може бути вміщений художній твір; (II б) урахування закономірностей сприйняття, соціального і культурного контексту функціонування твору; (II в) моделювання структурно-морфологічних характеристик твору.

III. Задачі породження смислообразу (задуму) — (III а) освоєння прийомів мовної й іконічної фіксації ідеї, у тому числі техніки метафоризації, розуміння принципів міфологічного мислення, символізації; (III б) актуалізація феноменологічних здібностей учнів.

IV. Задачі конструювання структури — (IV а) освоєння прийомів так званої формальної композиції, у тому числі лінійної, площинної й об'ємно-просторової; (IV б) виявлення типології структур.

V. Способи моделювання і задачі, пов'язані з їхнім освоєнням — (V а) графічне, скульптурне (зокрема макетування), живописне та (V б) сценарне, літературно-поетичне (мовне) і концептуальне (поняттєво-логічне) моделювання. Їхнє освоєння припускає знайомство зі специфічною мовою і прийомами роботи відповідних родів мистецтва.

Особливо виділяється тип задач, пов'язаний з можливістю (V в) здійснення аналізу та оцінки якості художньої діяльності. Це є галуззю критики, у рамках якої обговорюються проблеми розуміння-нерозуміння образу, питання адекватності створеного образу проектному завданню, співвіднесення позицій проектувальника і художника, тобто їхніх цілей і ціннісних настанов.

Моделювання являє собою особливий тип предметної діяльності, у якій знаки і речі піддаються нескінченному перейменуванню. На відміну від моделювання в техніці, в архітектурі воно опосередковане родом мистецтва, мовою якого здійснюється моделювання. На відміну від науки і техніки, де момент опосередкування в спостереженні або дослідженні фіксується як перешкода об'єктивності, котру необхідно подолати, в архітектурі опосередкування є джерелом поглиблення архітектурного рішення, ресурсом його художності.

Слід розрізняти імітаційну та інтерпретаційну сторони моделювання. Перша ототожнює модель і об'єкт, що моделюється, в той час як друга інтегрує зміст у поняттях і категоріях мови моделювання. У навчальному проектуванні учень, як правило, не має досвіду реалізації архітектурних

задумів, в нього ще не сформовані специфічні «почуття» — місця, простору, маси і т.п. Інтерпретація й імітація засобами інших родів мистецтва виступають як умови розуміння специфічності художньо-образних завдань в архітектурі і напрацювання засобів художньої виразності.

Аналіз прецедентів виконання навчальних завдань дозволяє виділити типові педагогічні труднощі початкового етапу навчання, пов'язані з освоєнням художньо-образних аспектів архітектурної творчості: нерозуміння студентами того, що є матеріалом архітектурної творчості; труднощі, пов'язані з відсутністю критеріїв оцінки художнього рішення за рахунок неясності для студента змісту художньо-образної діяльності і нерозуміння специфічності поставлених перед ним на даному етапі завдань; неможливість розрізнити задачі висування художньої ідеї, моделювання структури й експонування рішення (образу), — які легко подолати за допомогою запропонованих у дисертації методичних засобів.

У результаті проведеного циклу занять по апробації завдань, розроблених на основі наведеної типології, встановлено: ефективно освоєння прийомів і уявлень художньої творчості в архітектурі повинно будуватися від загального до часткового — від уявлення про процес створення художнього образу в цілому до освоєння його структурних складових. На практиці це подано в логіці переходу від зображального характеру образу на початковій етапі навчання до складних архітектурних образних композицій на наступних. При цьому аналітичні завдання є засобом забезпечення завдань на виразність і будуються як допоміжні. Послідовність виконання навчальних завдань передбачає: створення атмосфери максимального сприяння самовираженню студента на перших кроках навчання; розрізнення технік і засобів виразності різних видів мистецтва в їхню відмінність від архітектури на наступному етапі; далі — рішення виразних задач специфічними архітектурними засобами: відпрацювання окремих типів виразності (ритмо-динаміки, маси і пластики, просторовості, тектоніки, світлових і колірних характеристик образного рішення і т.д.) на фоні освоєння процесу створення художнього образу. Завершальний етап навчального курсу орієнтований на винахід студентами художніх прийомів, у тому числі, за рахунок проблематизації основ відомих архітектурних підходів.

ВИСНОВКИ

1. Колізії розвитку проектно-культури 20 в. загострили питання про співвідношення проектності і художності в сучасному архітектурному і дизайнерському проектуванні. Необхідними умовами ефективного освоє-

ення в освіті сучасного архітектурного професіоналізму виявляється (а) розрізнення проектних і художніх аспектів архітектурного проектування і (б) побудова методик навчального проектування, націлених на зв'язування цих основних начал у єдиному творчому акті.

2. На підставі порівняльного аналізу навчальних програм і педагогічної практики провідних центрів з підготовки архітекторів, таких як Вхутемас-Вхутеїн-МАРХІ, Баухауз, Ульм та сучасних західних концепцій архітектурної освіти в роботі виділені основні принципи освоєння художньо-образних аспектів архітектурного професіоналізму в навчанні:

- виразність (індивідуалізація) розкриття проектної теми;
- цілісність художньої ідеї (смыслообразу) твору;
- образність (зокрема, використання художніх тропів);
- новизна художніх прийомів, у тому числі винайдених спеціально для реалізації даної ідеї;

- експозиція образу через матеріально-просторову структуру твору.

3. Встановлено, що початковий етап підготовки архітектора повинен забезпечити формування у студента-архітектора базового уявлення про професію, як цілісної картини, різні складові якої можуть цілеспрямовано розвиватися і поглиблюватися в процесі подальшого навчання у вузі. Відповідно, на цьому етапі повинні бути освоєні базові уявлення про архітектурне проектування, про художній образ і про процес його створення.

4. У роботі запропонована теоретична модель художнього образу, адаптована для використання в методичних цілях. Розроблена модель протиставлена, з одного боку, вітчизняній практиці епізодичного звертання до засобів і прийомів художньої виразності в архітектурній освіті і, з іншого, західним моделям навчання, побудованим за принципом каталога художніх прийомів актуальної проектної практики.

Запропонована модель структурно визначена, пристосована для проведення критичного аналізу і може бути вдосконалена в процесі застосування. У розумовій структурі художнього образу автором виділені: елементи (тема, смыслообраз, структура і почуттєвий образ) і зв'язки, подані як процедури переходу від елемента до елемента.

5. Розроблена модель художнього образу служить для раціоналізації процесу освоєння художніх аспектів архітектурного проектування й одночасно організує розуміння, аналіз і критику прецедентів виконання навчальних завдань у ході навчального процесу. Подаючи процес створення художнього образу як систему переходів між елементами, вона дозволяє представляти зміст і специфіку процедур метафоризації, моделювання, експозиційної роботи в рамках цілого:

- процедури метафоризації використовуються переважно при вису-

ванні ідеї і розробленні експозиційного рішення, де істотну роль відіграють прийоми, подібні риторичним, і сценування сприйняття проекту;

- класифікаційні і комбінаторні процедури використовуються при оформленні структурних характеристик художнього образу;

- інтерпретація й імітація дозволяють співвідносити ідею і структуру.

6. На підставі отриманої моделі розроблені типологія та ієрархія навчальних задач, що повинні вирішуватися в рамках навчального процесу.

Найважливішими серед них є:

- оформлення художньої теми проектування;

- висування художньої ідеї і формування смислообразу;

- формування поліструктури твору (напр. образної структури у зв'язку з об'ємно-просторовою, функціональною і т.п.);

- оформлення рішення в матеріалі;

- задачі експонування рішення.

Спеціально зафіксовані задачі початкового навчання. Особливої уваги приділено засобам і прийомам поетики архітектури, насамперед метафорі і процесу метафоризації. Метафора подана як елементарна знакова конструкція, здатна виконувати роль структурної і значеннєвої основи художнього образу.

7. У роботі встановлено, що структурою-носієм усієї системи навчального проектування є діяльність моделювання. У саме у ній виділяються процедури інтерпретації та імітації, що дозволяють розчленовувати моделювання на змістовні фрагменти і виділяти в ньому окремі етапи. Моделювання стає особливо потужним ресурсом розвитку архітектурного професіоналізму, коли воно здійснюється з одночасним використанням декількох технік і декількох мов моделювання. У архітектурній освіті паралельне освоєння декількох технік моделювання є ресурсом освоєння професійної діяльності і мислення й одночасно стимулює рефлексивне відношення до означених способів і прийомів.

8. Моделі і прийоми, розроблені в дисертації, покладені автором в основу навчального курсу методики освоєння художніх аспектів архітектурного проектування. Цей курс є необхідною ланкою між викладанням, з одного боку, методики проектування як типу діяльності і, з іншого – курсу архітектурної композиції. Такий зв'язок у системі архітектурної освіти слугуватиме збагаченню образу професії, що формується у студента в початковий період навчання. Завдяки цьому забезпечується більш цілеспрямоване й інтенсивне просування учнів у напрямку становлення цілісної проектно-культури.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Проблема художнього образу при викладанні курсу архітектурної композиції // Матеріали науково-методичної конференції професорсько-викладацького складу та аспірантів інституту за підсумками науково-творчої роботи за 1996 рік. — Харків: ХХПІ, 1997. — С. 99-101;
2. Архитектурный образ вокзалов XIX века как метафора образа жизни // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. — Харків: ХХПІ, 1997. — №5. — С. 47-50;
3. Место «образа» в «художественном образе» // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. — Харків: ХХПІ, 1998. — №1. — С. 20-23;
4. Образность в архитектуре // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. — Харків: ХХПІ, 1998. — №3. — С. 15-16;
5. Место и специфика начального архитектурного образования в вузе // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. — Харків: ХХПІ, 1998. — №3. — С. 47-48;
6. О моделировании архитектурной деятельности в обучении // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. — Харків: ХХПІ, 1998. — №4-5. — С. 75-76;
7. Типология задач по освоению художественно-образных аспектов архитектурного профессионализма // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. — Харків: ХХПІ, 1998. — №6. — С. 62-65;
8. К исследованию поэтики организационно-деятельностной игры (ОДИ) // Организационно-управленческая психология. Проблемы и перспективы. — Ростов-на-Дону, 1990. — С. 97-101. (У співавторстві з Невельською-Гордєєвою О.П., Шило О.В., Юхтманом О.В.);
9. Метафора — искусство — игра // Культура у філософії XX століття. Матеріали IV Харківських міжнародних Сковородинівських читань — Харків: Основа, 1997. — С. 392-394. (У співавторстві з Шило О.В.);
10. Многофазная организационно-деятельностная игра как новый психологический метод анализа сложных проблемных ситуаций // Вестник Харьковского ун-та №344. Психология личности и познавательных процессов. — Харьков: Основа, 1990. — С. 52-55. (У співавторстві з Невельською-Гордєєвою О.П., Шило О.В., Тотьмениною Н.В.);
11. Подход к исследованию поэтики организационно-деятельностной игры (ОДИ) // Актуальные проблемы системомыследеятельностной методологии и организационно-деятельностных игр. — Рига, 1989. — С. 94-96. (У співавторстві з Шило О.В.);
12. Художественное творчество в начальной подготовке архитектора // Творче, практичне і критичне мислення. — Житомир, 1997. — С. 92-95.

АНОТАЦІЯ

Пундик Я.Л. Елементи поетики художнього образу у початковій архітектурній освіті. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 — теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. — Харків: Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури, 1999.

Дисертація присвячена проблемі освоєння художніх аспектів архітектурного проектування в початковій архітектурній освіті. Розроблено модельне представлення дійсності художнього образу як методичний засіб для використання в початковій архітектурній освіті. Виділено типологію навчальних задач по освоєнню художніх аспектів архітектурного професіоналізму — елементів поетики архітектури, зокрема, метафори, що розглядається як елементарна знакова конструкція, здатна виконувати роль структурної і семантичної основи художнього образу. Удосконалення моделювання як несучої структури навчального проектування зв'язується з освоєнням процедури інтерпретації.

Ключові слова: архітектурне проектування, поетика, художній образ, метафора, моделювання, початкова освіта.

АННОТАЦИЯ

Пундик Я.Л. Элементы поэтики художественного образа в начальном архитектурном образовании. — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата архитектуры по специальности 18.00.01 — теория архитектуры, реставрация памятников архитектуры. — Харьковский государственный технический университет строительства и архитектуры, Харьков, 1999.

Коллизии развития проектной культуры 20 в. заострили вопрос о соотношении проектности и художественности в современном архитектурном и дизайнерском проектировании. Необходимыми условиями эффективного освоения в образовании современного архитектурного профессионализма оказывается (а) различение проектных и художественных аспектов архитектурного проектирования и (б) построение методик учебного проектирования, нацеленных на связывание этих основополагающих начал в едином творческом акте.

В архитектуре 1970-1990-х гг. наблюдается неослабевающий интерес именно к художественным реалиям архитектурного творчества. В профессиональном сообществе широко обсуждаются темы: значения архитек-

турного произведения; проблемы поэтики архитектуры как системы методически разработанных рекомендаций художественного творчества, в том числе, проблемы использования метафоры, парадокса, аллегии; риторика, как область поэтики архитектуры; в рамках поэтики обсуждаются границы выразительных возможностей архитектуры как искусства и т.д.. В последние годы эта тематика активно включается в архитектурное образование и обсуждается в литературе по архитектурной педагогике. В то же время, методически указанная тематика не вмещается в существующие в нашей стране программы и учебные курсы. Западные же программы подготовки архитекторов зачастую включают указанные темы некритично, исходя в основном из прецедента использования приема, отражая ближайшие по времени достижения профессиональной практики.

На основании сравнительного анализа учебных программ и педагогической практики ведущих центров по подготовке архитекторов, современных западных концепций архитектурного образования в диссертации выделены основные принципы освоения художественно-образных аспектов архитектурного профессионализма в обучении:

- выразительность (индивидуализация) раскрытия проектной темы;
- целостность художественной идеи (смыслообраза) произведения;
- образность (в частности, использование художественных тропов: метафоры, метонимии и т.п.);
- новизна художественных приемов, в том числе изобретенных специально для реализации данной идеи;
- экспозиция образа через материально-пространственную структуру произведения.

В работе предложена теоретическая модель художественного образа, адаптированная для использования в методических целях. Разработанная модель противопоставлена, с одной стороны, отечественной практике эпизодического обращения к средствам и приемам художественной выразительности в архитектурном образовании и, с другой, западным моделям обучения, построенным по принципу каталога художественных приемов актуальной проектной практики.

В мыслительной структуре художественного образа автором выделены: элементы (тема, смыслообраз, структура и чувственный образ) и связи, представленные как процедуры перехода от элемента к элементу.

На основании полученной модели разработаны типология и иерархия учебных задач, которые должны решаться в рамках учебного процесса.

Наиболее важными среди них являются:

- оформление художественной темы проектирования;
- выдвижение художественной идеи и формирование смыслообраза;

- формирование полиструктуры произведения (образной в связи с объемно-пространственной, функциональной и т.п.);
- оформление решения в материале;
- задачи экспонирования решения.

Специально зафиксированы задачи начального обучения. Особое внимание уделено средствам и приемам поэтики архитектуры, прежде всего метафоре и процессу метафоризации. Метафора представлена как элементарная знаковая конструкция, способная выполнять роль структурной и смысловой основы художественного образа.

В работе установлено, что несущей структурой учебного проектирования является моделирование. В нем выделяются процедуры интерпретации и имитации, позволяющие расчленять моделирование на содержательные фрагменты и выделять в нем отдельные этапы. Моделирование становится особенно мощным ресурсом развития архитектурного профессионализма, когда оно осуществляется с одновременным использованием нескольких техник и нескольких языков моделирования. В архитектурном образовании параллельное освоение нескольких техник моделирования является ресурсом освоения профессиональной деятельности и мышления и одновременно стимулирует рефлексивное отношение к освоенным способам и приемам.

Модели и приемы, разработанные в диссертации, могут быть положены в основу учебного курса методики освоения художественных аспектов архитектурного проектирования

Ключевые слова: архитектурное проектирование, метафора, моделирование, начальное образование, поэтика, художественный образ.

ABSTRACT

Pundik Y.L. Elements of Poetics in an Artistic Image in elementary Architectural Education.— Manuscript.

Thesis for candidate's degree by specialty 18.00.01 — theory of architecture, restoration of monuments of architecture.— Kharkiv State Technical University of Construction and Architecture, Kharkiv, 1999.

The dissertation focuses on the problem of implementation of artistic aspects of architectural designing in elementary architectural education. In this work, a model-like view of the reality of an artistic image has been elaborated for use as a methodological means in elementary architectural education. A typology of learning tasks in handling the artistic aspects of architectural professionalism has been worked out; those aspects include elements of poetics in architecture, especially a metaphor, which is viewed as an elementary sym-

bolic construction able to serve both as a structural and a meaningful basis of an artistic image. In this work, a development of modeling as a basic structure of educational designing closely relates to the process of interpretation.

Key words: architectural designing, metaphor, modeling, elementary education, poetics, artistic image.

Відповідальний за випуск

К.Т. Черкасова

Підписано до друку 25.11.1999. Формат паперу 60x90 1/16.
Папір друк. №2. Надруковано на ризографі. Умовн. друк. арк. 1,0.

Зам. № 118 . Тираж 100 прим.

Типографія
ЗАТ «Медіа-група»
310092, м. Харків, вул. Студентська, 5/4.

451893

Ав 44.289

М И С Т.

ПЕРЕД

М И С Т